

Юлія Юрїївна БРОДЕЦЬКА

Доктор філософських наук,
професор кафедри філософії,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Науки, 72, Дніпро, 49045, Україна

E-mail: yuliaybrod@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9186-0767>

Yulia BRODETSKA

Doctor of Sciences in Philosophy,
Associate Professor, Department of Philosophy,
Oles Honchar Dnipro National University,
Nauky Ave., 72, Dnipro,
49045, Ukraine

УДК 304

БУТТЯ ЯК СИМВОЛІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЗРІЗ АНАЛІЗУ

Received 10 October 2024; revised 21 November 2024; accepted 29 November 2024

DOI: 10.15421/342438

Анотація

Дослідження зосереджено на розгляді символічної природи буття, представленої як на рівні культури суспільства, так і природою самої людини. Фокус статті зроблено на античній інтерпретації природи символізму, що найбільш ґрунтовно розкривається в концепції ейдосів Платона. Ейдос, ідея, форма – ті елементи символізму, що проєктують рельєфність матеріального світу, формують якості буття. У свою чергу, і сама людина виступає певною символічною реальністю, яка відгукується на ідеальну природу буття.

Ключові слова: *культура, символізм, буття, ейдос, ідея, трансцендентність.*

**BEING AS A SYMBOLIC REALITY:
A SOCIOCULTURAL CROSS-SECTION OF THE ANALYSIS**

Abstract

The study focuses on the consideration of the symbolic nature of being, presented both at the level of the culture of society and at the level of the human symbolic nature. It is noted that the world cannot be understood exclusively empirically. It is symbols that can explain everything that cannot be explained by the laws of nature. After all, the essence of human knowledge is completely revealed through them. The focus of the article is on the study of the ancient interpretation of the nature of symbolism. This tradition is most thoroughly revealed in Plato's concept of eidos. Introduced into scientific circulation by the ancient tradition of Heraclitus, Anaxagoras, Democritus, Plato, and Aristotle, symbolism establishes a philosophical coordinate system of thinking. This system reveals the real nature of being and highlights the epistemological potential of its analysis. Eidos, idea, form – those elements of symbolic reality that project the relief of the material world. Eidos, idea – is the ideal beginning, the archetype of a thing, which underlies all categories of being. Both “idea” and “eidos” represent aspects of the ideal-objective nature of meaning. However, if the idea is the archetype that we carry in our souls, then eidos is the logical structure of this idea. This means that eidos has a differential nature, and idea – an integral nature. Ideas-eidos are those constituents on the basis of which, according to Plato, the material world is born.

Eidos form the world and are outside it. They manifest in time, but themselves are outside of time. They are unchanging, eternal, unlike things in the material world, which appear and perish. According to Plato, knowledge of the thing essence is not reduced only to sensuality – «correct thought» or «the connection of correct thought with content». In this sense, the process of cognition is revealed as communication (κοινωνία). That is, the interaction between the eidos of an object and the human soul, the result of which is the imprint of an idea in our soul – noema. Such Platonic reflection lays the foundations of the methodological platform within which the religious philosophical tradition unfolds. Within the framework of the latter, the semantic basis of being is “living knowledge” (G.Shpet, S.Frank), “holistic knowledge”, truth.

In turn, man himself acts as a certain symbolic reality that responds to the ideal nature of being. Since it is through the symbol that the essence is revealed, and not the imprint of the world in the human imagination. Through the symbol, man discovers the world around him, and therefore himself.

Keywords: *culture, symbolism, being, eidos, idea, transcendence.*

Постановка проблеми.

Символізм буття, його нематеріальність, «сокритість» відкривають безкрайї простір міркувань та пошуків. Проте більшість з них концентрується саме навколо проблематики меж пізнаваності феномену, особливо, коли мова йде про можливості сучасної науки. Остання, обравши в якості інструментарію раціональне пізнання, претензійно зазіхнула проникнути в таємниці буття. На що, наприклад, Е.Кассіер зазначає, що світ неможливо досягнути виключно емпіричним шляхом. Саме символи здатні пояснити все те, що не можуть пояснити фізика та хімія, адже через них повністю відкривається сутність людського пізнання [Cassirer 1925].

Власне, потенціал символізму розкривається там і тоді, де і коли раціоналізм та емпіричні науки є безсилами. Тож філософ наголошує, що життя не можна пояснити виключно шляхом раціонального обґрунтування. Чим менше «фізики», тим більше символіки. Саме символічна природа буття дозволяє досягнути його в повній мірі. За Е.Кассіером, символ є ключем до розуміння життя, так само як для М.Гайдеггера художнє творіння розкриває буття сущого, його істину. Відповідно суть взаємодії символу і життя – це питання взаємовідношення сенсу, змісту та форми.

Виклад основного матеріалу.

Символізм буття, як природа соціокультурної реальності, можливості «прочитання», заглиблення в цей неосяжний простір, у філософській традиції заявляє себе через категорії «ейдос», «ідея», «істина». Запроваджені у науковий обіг античною традицією (Геракліт, Анаксагор, Демокрит, Платон, Аристотель), останні задають систему координат, в якій розгортається дійсна природа буття, виокрем-

люються гносеологічні потенції його аналізу¹.

В цій системі, буття розкриває свою символічну природу через категорію «ейдос». Отже, буття має ейдичний початок. Так концептуалізує проблему Платон. В основі всієї світобудови лежать *ейдоси-ідеї* (грец. εἶδος – «якість, вид, вигляд, образ, мета, сутність») – першообрази, понадсміслові поняття. Ейдос, ідея – це ідеальний початок, праобраз речі, що лежить в основі всіх категорій буття.

Слід зазначити, що у давньогрецькій культурі, філософії, мові, поняття «ейдос» та «ідея» (грец. *idéa* – «зовнішній вигляд, зовнішність») набувають тотожного характеру. Процес конкретизації абстрактного – образу, суті, у стародавніх греків мислиться як «уречевлення» цього ейдосу, тобто перехід абстрактного (даного у мисленні) у неабстрактність речі. Це і формує семантичний зв'язок між поняттями «ейдос» та «форма».

Так, наприклад, у гомерівському епосі слово «ейдос» позначає «прекрасну зовнішність». А у ранній натурфілософії (мілетська школа, Геракліт, Емпедокл, Анаксагор, Демокрит) ейдос розуміється майже виключно як образ, як організація речі у чуттєво сприймаючому континуумі. Демокрит називає ейдосом «принципову споконвічну оформленість структурних одиниць світобудови» (атом за Демокритом також ейдос). А Парменід розкриває ейдос як сутність видимої речі.

Платон, описуючи природу буття, застосовує обидва слова: і «*idea*», і «*eidos*». Для нього обидва поняття відносяться до ідеально-об'єктивної галузі смислу. Проте, якщо ейдоси мають якісно-диференціююче значення, то ідея є конкретно-всезагальним сенсом, що явлений нам у ейдосах² [Северінова 2013].

Таким чином, якщо ідея – це образ, точ-

¹ Так, наприклад, досліджуючи природу буття, Геракліт стверджував, що стабільного, стійкого буття зовсім немає, сутність буття у вічному становленні, в єдності буття і небуття. На відміну від перших натурфілософів, які шукали сталу першоречовину, Геракліт визнавав лише змінність. У свою чергу Парменід проголошував, що справжнє буття є незмінним і сталим, а ті зміни, що ми спостерігаємо у світі, є лише оманю. Істинне буття є самототожним і незмінним (ця ідея в подальшому розкривається в поглядах Демокрита, Платона, Анаксагора, Аристотеля). Парменід звертається до ідеї буття в поєднанні з проблематикою людського мислення. Згідно йому, самим актом мислення ми переводимо все, що мислимо, у ранг буття. Тож оскільки буття є абсолютно самодостатнім для себе і незмінним, все те, що ми сприймаємо як змінне, є результатом не істинного бачення та розуміння, а лише людської уяви [Узбек 2010].

² До схожих висновків доходить і П.Броммер, розглядаючи у роботі «*Eidosetideq. Etude semantiqua et chronologique desoevresde Platon*» внутрішній зміст понять. Приводом для роздумів став VII Лист Платона, в якому зазначається, що говорячи про кожен річ треба «у рівній мірі з'ясувати, яка вона, і яка її сутність, бо наш словесний вираз тут не є достатнім» [Plato 1990].

ніше, першообраз, який ми носимо в душі, то ейдос – це логічна структура цієї ідеї. Поєднуючись, ідея та ейдос прагнуть досягнути реальну форму. Таким чином, зазначається, що ейдос постає смисловою організацією на фоні інших смислових організацій. Будь-який ейдос несе на собі момент виділення з усього іншого, відрізнення від усього іншого, диференціального. Ідея ж є смисловою організацією, що слугує результатом смислового з'єднання інших, більш дрібних ейдетичних оформлень, частин, елементів. Тому будь-яка ідея несе на собі момент об'єднання, складання, нарочитої організованості, інтегральності. Це означає, що ейдос має диференціальну, а ідея – інтегральну природу. Ідея це ідея у своєму ставленні до своїх складених елементів, але у відношенні до іншої ідеї або ейдосу вона є ейдосом, бо тут висувається момент відмінності та роздільності нарізності [Plato 1990].

Ідеї-ейдоси – це ті конституанти, на основі яких, згідно з Платоном, народжується матеріальний світ. По суті, останній є похідним від світу ідей, його «тінню». Платонівський ейдос – це саме внутрішня суть об'єкта, тобто іманентний спосіб буття речі. Звідси, власне, й той онтологічний статус, що набуває «ейдос» як трансцендентний світ ідей, «як сукупність абсолютних і досконалих зразків можливих речей».

Ейдоси утворюють світ і знаходяться поза ним. Вони проявляються у часі, але самі перебувають поза часом. Вони незмінні, вічні, на відміну від речей у матеріальному світі, що з'являються і гинуть. Цю характеристику феноменів пізніше назвуть «відбитками» Єдиного в суцюзому (Римська школа) та наслідком «сходження буття в життя» (Афінська школа). Ейдоси – це незмінна, справжня природа речей, саме завдяки першим народжуються останні. Вони є однією з вічних трансцендентних сутностей, які сприймає людський розум. У зв'язку з цим, Платон (а пізніше й Плотін) говорить про ієрархію ейдосів, їх внутрішній

порядок.

Згідно з Платоном, ейдоси нематеріально наслідують Божественний досконалий Космос та є ідеальними праформами для його елементів. У свою чергу світ чуттєвих речей не є світом дійсно суцюзого. Речі змінні: то виникають, то зникають. Тому, що є в них справді суцюзим, речі зобов'язані своїм безтілесним прообразами – ідеям.

Ідеї вічні, незмінні, безвідносні. Вони не залежать від умов простору і часу. По відношенню до чуттєвих речей, ідеї є одночасно і їх причинами, і тими зразками, за якими були створені ці речі. По суті, ідеї є тією метою, до якої прагнуть істоти матеріального світу.

Ідеальний світ, за Платоном, співвідноситься з матеріальним не тільки як абстрактне – з конкретним, сутність – з явищем, оригінал – з копією, але і як добро – зі злом. Тому найвищою ідеєю Платона, найвищим благом виступає ідея блага-добра, як джерела істини, краси і гармонії. Саме благо – це те, що робить все існуюче прийнятним і придатним, завдяки чому виникає той прекрасний і гармонійний порядок речей, який називають космосом, воно є тим початком, який взагалі дає можливість існувати існуючим³ [Plato 1997].

Ідеї, ейдоси, таким чином, виступають тим ефіром, інформаційним середовищем, що зосереджує в собі саму якість буття, вірніше, його якості. Тому природа буття духовна, символічна, а спосіб перебування буття – це втіленість у речах, як зразках, різноманітних зовнішніх формах. Тож, за Платоном, пізнання суті цієї чи іншої речі не зводиться лише до чуттєвості, «ні до правильної думки, ні до з'єднання правильної думки зі змістом».

У цьому контексті процес пізнання розкривається безпосередньо як спілкування (грец. *κοινωνία* – «койнонія»). Тобто така взаємодія між ейдосом об'єкта і душею людини, результатом якої є відбиток ідеї в нашій душі – *ноема* (грец. *νόημα* – «думка»). Тому справжнє пізнання, пізнання буттєве не може

³ Платон ототожнює благо зі знанням і розглядає останнє як чесноту. Крім цього, він виокремлює безліч інших чеснот, відводячи кожній своє певне місце в душі, вважає, що «головним для людини є її духовний стан, її чесноти, і останні є сутью умови її щастя ... Благо не можна визначити як задоволення, тому що доводиться визнати, що бувають погані задоволення. Благом не можна назвати те, що тільки приносить нам користь, тому що це ж саме може завдати шкоди іншій людині. Благо Платона – це «благо саме по собі» (*αὐτὰρ᾿αὐθόν*) [Бродецька 2021].

бути суто теоретичним. У пізнанні буття як символічної реальності, за Платоном, беруть участь позарозумові сили, і в першу чергу це любов (ерос⁴). Остання, як прагнення душі до блага (ідеї, ейдоса, першооснови), дозволяє людині проникати, заглиблюватися в саме серце буття, мислити його.

Отже, ейдос, ідея, за Платоном, це те справжнє, реальне, на що дійсно спрямоване людське мислення. А це означає, що ідея-ейдос дається в міркуванні безсторонньо до нашої думки про речі та до чуттєвих вражень, які відображають тільки матеріальне буття речей⁵.

Така платонівська рефлексія закладає застави методологічної платформи, в рамках якої розгортається релігійна філософська традиція, де смисловою підставою буття є «живе знання» (Г.Шпет, С.Франк), «цілісне знання», істина. Це знання стає доступним людині лише за умови її виходу за межі утилітарного мислення (дефіцитарного пізнання, згідно з А. Маслоу). Воно набувається людиною лише за умови духовного «виходу» за межі себе, коли вона може відчувати сакральну єдність з природою, з іншими людьми – з усім творінням.

Цей феномен розглядається філософською традицією у руслі християнської віри. Світ і людина – творіння Божественної любові, отже, і «вийти за межі себе», досягти духовного єднання зі світом, людина може тільки на основі духовної сили щирої любові. Тому в процесі пізнання потрібно керуватися заповіддю «люби ближнього свого». Тільки це може дати можливість нашій свідомості «проникати всередину речей», безпосередньо пізнавати «річ у собі» в її живому безперервному існуванні. Адже «живе знання» так відрізняється від знання абстрактного, як дійсне відчуття світла зрячим, відрізняється від знання законів світла сліпонародженим [Бродецька 2021].

Істина як «живознання», «знання-життя»,

«цілісне знання, одночасно теоретичне і практичне, є завданням філософії» [Frank 1937]. «Живе знання» проявляє себе як «найвищий ступінь інтуїції», повне злиття суб'єкта та об'єкта, знання і буття. Це саме буття, яке знає саме себе. Етико-антропологічний аспект категорії «живе знання» відкривається в форматі людських відносин. Оскільки «справжня таємниця людської істоти відкривається лише при установці на любов і довіру», тільки завдяки якій ми і «досягаємо живого знання незбагненої реальності, що створює сутність особистості» [Frank 1937]. Любов і живе знання безпосередньо взаємопов'язані в найвищій точці – набутті «істинної любові» [Frank 1955]. У живому знанні людина відкриває для себе реальність як «свою власну внутрішню значущість, що осмислює наше життя» [Frank 1937]. Так проблема живого знання трансформується в проблему сенсу людського життя.

Це «цілісне знання» є перспективою повернення людства до першооснови (архі). Це глибинний досвід переживання сакрального (істинно сушого), абсолютний центр, що поєднує в одне ціле всі рівні і сфери пізнання, і надає чуттєвому досвіду і мисленню буттєвої достовірності. «Ціле знання» це одночасно акт існування і акт виявлення тим, хто пізнає себе, що виражається у вірі в справжність (чого-небудь). Це безумовне існування, яке не може бути дійсно дано мені ні в моїх відчуттях, ні в моїх думках, яке не може бути предметом ні емпіричного, ні раціонального пізнання і яким, однак, це пізнання обумовлюється, становить, очевидно, предмет деякого особливого, третього роду пізнання, який правильніше може бути названо вірою [Solovyov 2008].

Як зазначають представники релігійної філософії, істина, цілісне знання було притаманне людству з самого початку, а в міру розвитку історії – втрачене, коли відбулося перетворення мислення в автономну сферу буття, яка хоча і залишається в язичницьку епоху ще

⁴ В одному з діалогів «Бенкет» («Симпосіон») Платон розвиває теорію філософської любові, любові до ідеального буття, що керує пізнанням.

⁵ Платон розрізняє два способи пізнання: це пізнання цілком непевне, предметом якого є матеріальний світ, що вічно змінюється, несталий, а тому його важко схопити. І є пізнання розумове, об'єктами якого є сталі, незмінні поняття-ідеї, які ми можемо закріпити в слові та іншими засобами (числом, нотами, символами). Лише воно завжди спрямоване не на матеріальне буття речей, а на «ідеї» речей. Шляхом до пізнання ідеального буття є думання.

повністю сакральною, зберігаючи зв'язок з вищим початком, проте з настанням християнства розпадається на теологію (сакральні науки) і філософію (профанні науки). Філософія, в свою чергу, дробиться на раціоналістичне і емпіричне знання. Трансформація останнього в самодостатню форму реальності (під ім'ям позитивізму) завершує процес десакралізації, профанізації свідомості (людського буття), диференціації сакрального знання-життя. У цьому сенсі раціональне начало є найнижчою формою буття, оскільки найбільш віддалене від першоєдності [Бродецька 2021].

Саме буттєве пізнання дозволяє «абстрактно» схоплювати те, що «не вкладається» в систему координат раціональної аналітики, «декодувати» ті символи, якими розмовляє з нами буття. Там, де емпірика безсила – на шляху досягнення виступає форма бачення навколишнього світу, яка нібито «закодує» реальність. Саме такі «коди» виступають можливими шляхами пізнання та формування нових аспектів дійсності, які несуть у собі додатковий сенс буття. Завдяки інтуїтивному шляху пізнання, за Е.Кассієром, для індивіда відкривається вище значення процесу існування.

Символічний Всесвіт надає своєрідний

«матеріал» для побудови як дійсного світу, так і духовного. Символи, за Е.Кассієром – це різні функції самобутнього формування буття, що виступають одним із засобів досягнення всього навколишнього. Символічний світ не є дзеркалом, відображенням дійсності. Символ сам є «джерелом світла» та початком процесу формування усвідомлення буття людиною. Саме крізь символ розкривається сутність, а не створюється її відбиток у людській уяві. Тож буття символів – в їх значенні, а їх зміст вичерпується функцією їх означення [Cassirer 1925].

Висновки.

Символ допомагає розкривати буття світу в його багатоманітності, доторкнутися до нього, допомагає людині пізнати сенс життя. Сама внутрішня природа людини є символічною. Ігнорувати цього, обмежувати у просторі сучасної наукової рефлексії – неможливо. Цим ми не просто спрощуємо багатогранність, вимірність навколишнього світу, ми по суті спотворюємо у власній картині світу. Людина наділена набагато більшим, ґрунтовнішим потенціалом розуміння останнього, сформуванню яке допомагає зокрема вивчення культури як унікальної символічної реальності.

Бібліографічні посилання

- Cassirer, E. (1925). *Philosophie der symbolischen Formen*. 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. Teil 2. Das mythische Denken, Berlin: Cassirer.
- Frank, S. (1937). *La connaissance et l'Être*. Paris. URL: https://classiques.uqam.ca/classiques/Frank_Simon/La_connaissance_de_l_Etre/La_connaissance_de_l_Etre_Avant-propos.html
- Frank, S. (1955). *Dieu est avec nous. Trois méditations*. Paris: Aubier Montaigne Éditeur. URL: https://classiques.uqam.ca/classiques/Frank_Simon/Dieu_est_avec_nous/Frank_Dieu%20est%20avec%20nous_Image.pdf
- Plato. (1997). *Complete Works*. Ed. J.M.Cooper and D.S.Hutchinson. Hackett.
- Plato. (Man Through The Ages Series). (1990). URL: <https://archive.org/details/losev-takho-godi-plato-progress-1990/page/44/mode/2up?q=>
- Solovyov, V. (2008). *Philosophical Principles of Integral Knowledge*. URL: <https://philpapers.org/rec/SOLTPP>
- Бродецька, Ю. (2021). Етика співбуття: екзистенційно-онтологічні основи людського життя. Монографія. Дніпро.
- Северінова, М. (2013). Архетип: ейдос чи ідея. Від платонівської ідеї до ентелехії Аристотеля. *Культура і сучасність*, 1, 131-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2013_1_24
- Узбек, К. (2010). *Фрагменти побудови античної науки, філософії і культури*. Донецьк: Східний видавничий дім.

References

- Brodetska, Yu. (2021). *Etyka spivbuttia: ekzystentsiina-ontolohichni osnovy liudskoho zhyttia* [Ethics of coexistence: existential and ontological foundations of human life]. Monograph. Dnipro. (in Ukrainian)
- Cassirer, E. (1925). *Philosophie der symbolischen Formen*. 3 Bde. 1. Auflage: Bruno Cassirer, Berlin. Teil 2. Das mythische Denken, Berlin: Cassirer.
- Frank, S. (1937). *La connaissance et l'Être*. Paris. URL: https://classiques.uqam.ca/classiques/Frank_Simon/La_connaissance_de_l_Etre/La_connaissance_de_l_Etre_Avant-propos.html
- Frank, S. (1955). *Dieu est avec nous. Trois méditations*. Paris: Aubier Montaigne Éditeur. URL: https://classiques.uqam.ca/classiques/Frank_Simon/Dieu_est_avec_nous/Frank_Dieu%20est%20avec%20nous_Image.pdf
- Plato. (1997). *Complete Works*. Ed. J.M.Cooper and D.S.Hutchinson. Hackett.
- Plato. (Man Through The Ages Series). (1990). URL: <https://archive.org/details/losev-takho-godi-plato-progress-1990/page/44/mode/2up?q=>
- Severynova, M. (2013) *Arkhetyp: eidos chy ideia. Vid platonivskoi idei do entelekhii Arystotelia* [Archetype: eidos or idea. From the Platonic idea to Aristotle's entelechy]. *Culture and modernity*, 1, 131-138. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kis_2013_1_24 (in Ukrainian)
- Solovyov, V. (2008). *Philosophical Principles of Integral Knowledge*. URL: <https://philpapers.org/rec/SOLTPP>
- Uzbek, K. (2010). *Frahmenty pobudovy antychnoi nauky, filosofii i kultury* [Fragments of the construction of ancient science, philosophy and culture]. Donetsk: Eastern Publishing House. (in Ukrainian)